

СУВЕРЕНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РСР: УЧАСТЬ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ В СТВОРЕННІ Й УХВАЛЕННІ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

У статті досліджується процес створення і ухвалення Декларації про державний суверенітет України - політико-правового документа, який заклав основи державотворчого процесу в Українській РСР та роль демократичного депутатського корпусу в законодавчому закріпленні перспективи становлення України як суверенної демократичної держави.

Ключові слова: Верховна Рада України, Декларація про державний суверенітет України, Народна Рада, парламентська більшість, демократична опозиція, республіканський суверенітет.

Постановка проблеми, її актуальність. У травні 1990 р. розпочала роботу Верховна Рада Української РСР дванадцятого скликання. Формування керівних органів республіканського парламенту та уряду засвідчило рішучість комуністичної номенклатури за будь-яку ціну зберегти під своїм контролем всі стратегічні висоти державного управління, щоб таким чином уникнути кардинальних змін у політичній структурі суспільства. Тож тепер із новою силою, вже на парламентському рівні, розгорілася боротьба між опозиційними силами і представниками партапарату стосовно шляхів вирішення ключових проблем суспільного життя.

Наріжним каменем реформування політичної системи республіки демократичні кола вважали законодавче закріплення республіканського суверенітету, запровадження багатопартійності й укладення нового Союзного договору в рамках СРСР. Утверджуючи у суспільстві думку про необхідність створення правового документа, який би

Підкова Ігор Зеновійович, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри давньої історії та архівознавства, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

© Підкова І.З., 2014

заклав програмно-нормативну основу державної влади в Україні, народна опозиція виступала за ухвалення Декларації про суверенітет – аналога тих політико-правових актів, що їх на початок 1990 р. вже затвердила низка союзних республік СРСР.

У статті вперше проведено науковий аналіз політичних передумов створення Декларації про державний суверенітет; досліджено процес розробки проекту Декларації, місця і ролі різнополюсних політичних сил у напрацюванні концепції та ідеології цього юридичного акта; висвітлено зусилля опозиційної депутатської групи (Народної Ради) щодо консолідації політичної еліти навколо державних перспектив України; розглянуто заходи опозиції для політичної мобілізації суспільства з метою законодавчого закріплення республіканського суверенітету; охарактеризовано вплив Декларації на подальший розвиток загальнодемократичних і державотворчих процесів в Україні.

Історіографія проблеми. Окремим історико-правовим аспектам створення та ухвалення Декларації про державний суверенітет України приділялася увага в історико-публіцистичній літературі [1], однак в дослідженнях академічного рівня ця проблема практично залишилася поза сферою наукових інтересів істориків. Даючи загальну характеристику Декларації з точки зору її впливу на суверенізаційні процеси в республіці в цілому, дослідники (зокрема, О. Бойко, В. Литвин, Г. Гончарук) [2] повністю оминули увагою етап підготовки проекту документа, розробки депутатським корпусом його ідеологічних принципів і концептуальних засад, простеження заходів опозиційного парламентського блоку із організаційно-правового забезпечення творення Декларації та хід її драматичного ухвалення у Верховній Раді, визначення впливу українського суспільства на процес ухвалення Декларації, що й становить головну мету цієї розвідки.

Джерельну базу досліджуваної проблеми складають як опубліковані, так і архівні матеріали, що їх уперше введено до наукового обігу. Зокрема, автором віднайдено і вивчено

всі проекти Декларації, запропоновані депутатськими фракціями; проаналізовано поправки, зауваження і доповнення у ході обговорення й ухвалення документа в парламенті; систематизовано й розглянуто оцінки проекту документа у ЗМІ, матеріалах партійних і громадських організацій, що дозволило відтворити цілісну картину підготовки та ухвалення Декларації про державний суверенітет України.

Парламентське представлення проектів Декларації розпочалося 28 червня і продовжувалося до 11 липня 1990 р. (з перервами), коли прийнятий за основу текст документа було винесено на постатейний розгляд. Підготовку офіційного проекту Декларації виконували дві групи депутатів і експертів-фахівців — Тимчасова комісія, створена Президією Верховної Ради (керівник — С. Дорогунцов) і Комісія Верховної Ради з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин (керівник — М. Шульга) [3]. До розробки базового варіанта майбутнього документа у складі обох комісій активно долучилися депутати-народорадівці. Так, до Тимчасової комісії входили С. Головатий, О. Ємець, І. Юхновський, М. Швайка. Як члени профільних комісій, готували проект представники демократичних сил О. Піскун, С. Семенець, С. Хмара. Копітка робота над проектом Декларації велась у постійних комісіях, а найбільше у сесійній залі парламенту, де народорадівці докладали чималих зусиль, щоб концептуальна і змістова частина проекту стала надійною основою республіканського суверенітету. Декларація, на думку парламентської опозиції, була покликана визначити цілі державотворення й мала базуватися на 3 принципах: державний суверенітет як «результат самовизначення української нації», обмеження розмірів союзної власності та ліквідація посади генерального прокурора СРСР [4].

Незважаючи на спроби антикремлівської опозиції наповнити Декларацію державотворчим змістом представлений у парламенті документ демонстрував вторинність бачення компартійно-радянською номенклатурою республіканського суверенітету щодо прерогатив союзного Центру.

Зокрема, із тексту документа випливало, що Україна зберігала статус суб'єкта «оновленої федерації» і уклала новий Союзний договір, без права на власну грошову, банківську і податкову системи. У текст проекту не увійшло й положення, яке опозиція вважали одним із наріжних каменів майбутнього суверенітету, а саме, розбудова власних збройних сил.

Спектр оцінок представниками Народної Ради офіційного варіанта Декларації [5] лежав у дуже широкому діапазоні – від загалом схвальних відгуків до критики документа. Так, із різкими зауваженнями щодо проекту, як такого, що закладає «державну неповноцінність української нації», виступили народні депутати С. Хмара і М. Пороський [6]. Депутат А. Ткачук, аналізуючи представлений проект, запитував: «це Декларація про суверенітет, чи словесна еквілібростика навколо слів Союз і Союзний договір?» [7]. Голова Народної Ради І. Юхновський розцінив запропонований Президією Верховної Ради проект як такий, що «відстоє частково незалежну, частково – залежну державу» й запропонував направити його на доопрацювання [8].

Деякі опозиційні депутати запропонували авторські варіанти цього державно-правового акта. Із власною редакцією проекту документа виступив С. Головатий (співавтор – І. Тимченко). Презентуючи його на сесії, депутат однозначно сформулював свою позицію щодо питання укладення нового Союзного договору – до набуття Україною суверенного статусу «новий договір укласти не можна, тому що його може укласти тільки повноцінний суб'єкт міждержавних стосунків» [9].

Авторські концепції становлення України як суверенної держави запропонували народорадівці С. Хмара, С. Семенець, Т. Яхеева, І. Валеня та ін. [10]. Існував проект, який розробила група депутатів у складі Л. Скорик, І. Зайця, В. Івасюка [11], а також варіант Декларації лідера республіканців Л. Лук'яненка [12]. Власну візію республіканського суверенітету представила депутатська група «Незалежність» [13]. Таке різноманіття проектів і, як виявилось,

різноплановість підходів до розв'язання ключових проблем диктувалися, з одного боку, бажанням окремих депутатів запропонувати власну концепцію майбутнього розвитку України як суверенної держави, з іншого, свідчило про невміння опозиційного середовища об'єднати всі інтелектуальні сили та організаційний потенціал для підготовки документа. Про «амбіційність і неузгодженість» як основну перешкоду для відпрацювання консолідованого варіанта Декларації від опозиції говорив депутат П. Кислий, якому вторив М. Поровський: «Народна Рада не спромоглася розробити єдиного проекту Декларації», оскільки «ніхто не організував цю роботу» [14].

Базовими проблемами, на яких акцентували народо-радівці у своїх проектах, були питання збереження територіальної цілісності України, забезпечення економічної самостійності, формування республіканських збройних сил, запровадження українського громадянства, ухвалення нової Конституції республіки, врегулювання проблеми з підписанням нового Союзного договору.

Загалом у парламенті окреслилося три основні підходи щодо розуміння сутності суверенітету. Концепцію «квазі-суверенітету», за якою значна частина повноважень (оборона, грошова і фінансова системи тощо) передавалися під контроль «оновленого Союзу», відстоювали представники комуністичної «групи 239» – члени парламентського блоку «За радянську суверенну Україну» [15]. Із таким трактуванням статусу України категорично не погоджувалася демократична меншість, один із членів якої, В. Пилипчук, зазначав: «Вони хотіли маленького, обмеженого, напівсерйозного суверенітету» [16]. На іншому полюсі політичного протистояння стояли прихильники рішучого утвердження національних прав народу, до яких належали депутати-політв'язні і члени групи «Незалежність». На їхню думку, суверенітет республіки можна було забезпечити лише у випадку виходу України зі складу СРСР.

Прихильники «реальної політики» в опозиційному середовищі компромісне вирішення проблеми бачили в

реалізації концепції «обмеженого (гнучкого) суверенітету», який би гарантував республіці широкі суверенні права, а в державно-правовому полі оформився б у різнорівневе за характером федеративне (конфедеративне) постсоюзне утворення, членом якого ставала б Україна. Таку «м'яжку модель» участі України у складі Союзу суверенних держав, навколо якої могли б об'єднатися центристські кола обох парламентських блоків, пропонували у своїх проектах І. Валеня, С. Семенець і Т. Яхеева [18].

Всього на розгляд парламенту було представлено 12 проектів Декларації – офіційний проект Президії, дев'ять від опозиції, авторський проект представника більшості О. Коцюби і проект депутатської групи «За радянську суверенну Україну» [19]. Аналіз пропозицій від парламентської більшості свідчить, що партійна верхівка прагнула зберегти існуючий статус-кво України як «радянської» і «соціалістичної» республіки, не бачила її поза рамками «оновленої радянської федерації», висловлювалася за збереження залежної від союзного Центру економічної системи, відмовлялась від формування власних збройних сил і підкреслювала, що Декларація є основою для «укладання нового Союзного договору».

«Мозковий штурм» у парламенті під час попереднього обговорення проекту Декларації дав результати – за основу було прийнято варіант Декларації, що базувався на двох проектах – депутата-народорадівця С. Головатого і Президії Верховної Ради України. Із точки зору більшості членів Народної Ради, узгоджений парламентом проект видавався найоптимальнішим варіантом. Заява «непримірної опозиції», озвучена М. Поровським, що «запропонована Декларація є не що інше, як спроба ідеологів-провансальців, нав'язати народові долю народу провінції, народу неповноцінного» [20] не змінила стратегічного плану опозиції – політичний компроміс задля досягнення фундаментальних загальнонаціональних цілей.

Пленарне обговорення проекту Декларації припвидшили події, пов'язані із ходом XXVIII з'їзду КПРС, які опозиція

використала для посилення тиску на парламентську більшість. Від'їзд до Москви для участі у роботі з'їзду великої групи депутатів-комуністів на чолі з першим секретарем ЦК КПУ В. Івашком фактично паралізував роботу парламенту через відсутність кворуму. 6 липня 1990 р. В. Чорновіл оприлюднив заяву з вимогою негайного відкликання депутатів-делегатів компартійного з'їзду [21].

Для ухвалення демократичних рішень у парламенті опозиційний блок завжди намагався заручитися підтримкою шахтарського руху, однак подібні контакти із шахтарським середовищем спочатку наштовхувалися на байдужість гірників до ідей суверенітету [22]. Проте, вже з літа 1990 р. відбулася вибухоподібна політична «українізація» шахтарського руху, що проявилось, зокрема, й у ставленні шахтарів до суверенізаційних процесів. Шахтарські лідери почали усвідомлювати, що вирішення галузевих проблем реальніше домагатися не в коридорах московських міністерств, а на республіканському рівні, але для цього офіційний Київ має володіти реальними владними повноваженнями. І саме в період парламентського обговорення Декларації на повну силу зазвучав голос шахтарських регіонів на підтримку суверенітету України.

Ідеї, які пронизували вимоги шахтарів, перегукувалися із гаслами учасників мітингів біля Верховної Ради. Тож, розгляд Декларації розпочався під акомпанемент шахтарських страйків, наростаючих протестних акцій опозиції й з «благословення» Президії, рішення якої лаконічно підсумував В. Яворівський: «Ми вирішили на Президії, що найголовніше сьогодні — суверенітет. Все, крапка!» [23].

В умовах, коли напруга в суспільстві сягнула небезпечної межі, народорадівці та частина депутатів із парламентської більшості зробили зустрічні кроки, й обговорення Декларації набуло конструктивного характеру. Значна частина депутатів із більшості продемонстрували усвідомлення ними пріоритетності національних інтересів і готовності

до компромісних рішень. І все ж обговорення Декларації відбувалося дуже напружено, що й відзначав І. Заяць: «Боротьба точилася за кожне положення, навіть за кожен літеру Декларації» [24].

Апогею парламентські дебати досягли під час обговорення питань, які Народна Рада вважала найпринциповішими для забезпечення реального суверенітету, а саме: права української нації на політичне самовизначення; набуття Україною самостійного економічного статусу; творення власної фінансово-грошової системи; запровадження республіканського громадянства; формування збройних сил.

Ключовою і, як здавалось, нездоланною проблемою у дискусіях парламентських опозиції і більшості залишалися питання, пов'язані із укладенням нового Союзного договору. Протягом всієї роботи над проектом Декларації відбулася еволюція правових оцінок і підходів до визначення місця і ролі республіки в союзних відносинах. Необхідність визначитися у ставленні до однієї із ключових політико-правових основ Декларації, призвела якщо не до розколу, то принаймні засвідчила існування двох центрів тяжіння у комуністичній більшості – апологетів лінії на збереження унітарної суті Союзу і депутатів – прибічників суверенного статусу України. Саме ця проблема стала тим каталізатором, який різко прискорив політичну диференціацію у рядах групи «239», що констатував народорадівець О. Ємець: «Почалася боротьба між комуністами, які хочуть суверенітету України, і тою частиною, яка виступає за імперську структуру» [25].

16 липня 1990 р. Декларація про державний суверенітет була тріумфально ухвалена конституційною більшістю голосів. Із 384 депутатів, зареєстрованих у залі, «за» прийняття історичного документа проголосували 355 осіб, «проти» – 4, «утримався» – 1, решта – не взяли участь у голосуванні.

Текст Декларації (преамбула, 10 розділів і заключна частина) проголошував Україну суверенною національною державою; визначав єдиним джерелом державної влади народ України; підкреслював, що від імені народу може виступати виключно Верховна Рада України; стверджував принцип розподілу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову; декларував запровадження інституту громадянства. Надзвичайно важливими нормами Декларації були положення про територіальне верховенство і недоторканність існуючих кордонів України, економічну самостійність і захист всіх форм власності, необхідність створення незалежної фінансової і податкової систем та власної грошової одиниці. Згідно з Декларацією, держава мала забезпечити національно-культурне відродження українського народу і сприяти задоволенню національно-культурних потреб всіх національностей. Одним із ключових став розділ Декларації про зовнішню і внутрішню безпеку, в якому заявлялося про право республіки на формування власних збройних сил, проголошувався її нейтральний статус. Декларація демонструвала прихильність України до загальновизнаних норм міжнародного права, затверджувала принцип рівноправних стосунків із іншими учасниками міжнародного співтовариства. У заключній частині документа зазначалося, що Україна розбудовує відносини з іншими союзними республіками на основі рівноправності та невтручання у внутрішні справи, а її принципи використовуються для укладення союзного договору [26].

Порівняльний аналіз тексту Декларації і первісного проекту свідчить, що остаточний варіант документа містив концептуальні положення, які закладали базові принципи для розгортання державотворчого процесу, реалізації на практиці права українського народу на самовизначення. Тож не дивно, що лідер «групи» 239» Олександр Мороз, оцінюючи політичне значення Декларації, заявив: «Будемо відвертими. Це не Декларація про суверенітет, а заява про вихід із Союзу» [27].

Одним із найконтраверсійніших положень Декларації стала норма про позаблоковий і без'ядерний статус України. Спонтанна пропозиція голови Народного Руху України І. Драча перетворити Україну в нейтральну і неядерну державу була відразу схвалена парламентом. Проте згодом ця ідея неодноразово зазнавала гострої критики і членів більшості, і у середовищі Народної Ради, хоча мала і завзятих прибічників. Головним аргументом «за» дотримання позаблокового статусу народорадівець Т. Стецьків вважав потребу дистанціюватися від радянської «політики ядерного стримування» і спроб СРСР зберегти військово-політичне домінування на європейському континенті. «Нам було необхідно продемонструвати бажання вийти з Варшавського договору», — зазначав депутат [28]. Однозначно за збереження ядерного статусу України висловлювався Л. Лук'яненко, який твердив, що Україна не може відмовитися від атомного потенціалу, перш ніж буде досягнуте всесвітнє атомне роззброєння [29].

Для надання позитивної динаміки законотворчому процесу Народна Рада вповні скористалася низкою ситуативних чинників, які вплинули і на оперативність ухвалення документа, і на його характер, і зміст. Серед факторів, які демократична меншість вміло використала для зміни розкладу сил у парламенті на свою користь, були і прийняття відповідного акта російським парламентом, і контакти із робітничими колективами під час протестних акцій шахтарів для пропагування ідей суверенітету («місія Поровського»), і психологічний тиск на компартійну більшість, і заходи щодо політичної активізації суспільства задля підтримки ініціатив Народної Ради. Власне активну участь громадян у політичних процесах народорадівці вважали надійною гарантією незворотності поступу України по шляху суверенітету. І не випадково відразу після ухвалення історичного рішення переповнений емоціями Л. Лук'яненко, виступаючи на площі перед Верховною Радою, заявив:

«Ця Декларація — це програма виходу України з-під влади Москви. Від нас з вами залежить, чи Декларація стане практичною програмою будівництва незалежної України, чи промосковським комуністам-ортодоксам вдасться перетворити її в черговий порожній папірець» [30].

Парламентська опозиція розуміла, що прийняття Декларації — це лише перший крок на шляху досягнення Україною державної незалежності. «Прийнята нами Декларація», — зазначав один із публічних спікерів Народної Ради, головний редактор «Вечірнього Києва» В. Карпенко, — «це, попри всю її потрібність, тільки декларація. Вона може стати чимось більшим, якщо буде пов'язана низкою відповідних законів з практичним життям» [31].

Тож логічним продовженням реалізації змісту Декларації мали стати рішучі заходи Верховної Ради із законодавчого забезпечення основних її положень, формування національного правового поля. З цього огляду законодавчими актами особливої ваги, яких парламентська опозиція добивалася прийняття як першочергових, стали закон про економічну самостійність Української РСР (3 липня 1990 р.), постанова про проходження строкової військової служби громадянами УРСР на території республіки (30 липня 1990 р.), конституційні зміни, що запроваджували верховенство республіканського законодавства, і постанова про реформування відносин із радянськими республіками в нових умовах (31 жовтня 1990 р.). Надійною основою масштабних державно-правових перетворень, започаткованих Декларацією, на думку народорадівців, мала стати нова Конституція республіки.

Отже, у ході роботи над Декларацією парламентська опозиція проявила себе як вмілий колективний політичний гравець, який за дуже обмежених ресурсів зумів досягти максимально можливого результату. Підсумовуючи роль демократичного депутатського корпусу у схваленні доленосного документа, слід відзначити вагомий вклад народорадівців

в організаційно-правове і наукове забезпечення процесу розробки проекту Декларації; випрацювання концепції та ідеології цього юридичного акта, послідовне відстоювання демократичної складової документа; наполегливий пошук компромісних рішень, які б сприяли консолідації не лише політичної еліти, а й всього українського суспільства; вивірена політико-правова аргументація своєї позиції, що спричинила перехід частини депутатів більшості на незалежницькі позиції; розгортання політичної мобілізації суспільства і залучення до участі в «акціях тиску» нових соціальних верств.

Декларація відіграла роль принципово нового, фундаментального державотворчого документа і мала величезне значення для подальшої боротьби за незалежність. Однак це був лише документ морально-етичного плану, який небагато значив для союзних верхів. Недаремно новообраний голова Верховної Ради Л. Кравчук із тінню гіркої іронії говорив: «Ми суверенні, а в Москві про це нічого не знають». Після спаду першої хвилі емоційного піднесення народорадівці реалістичніше оцінювали значення Декларації, зокрема, І. Драч зазначав: «До цього Документа ми повинні ставитися із належною поштивістю і пошаною, але і з розумінням того, що це лише початок тої величезної і грандіозної роботи, яка називається творенням Української держави» [32].

Тож, Декларація, визначивши основні принципи і пріоритетні цілі майбутнього розвитку державотворчого процесу в Україні, поставила перед українським суспільством нові завдання, від успішного розв'язання яких залежало подальше становлення України як суверенної демократичної держави.

1. Декларація про державний суверенітет України. Історія прийняття, документи, свідчення / Гол. ред. ради О.Барабаш. – Житомир: ПП«Рута», 2010. – 868 с.; Верховна Рада XII скликання. 1990-1994 роки / Ред. рада О.Барабаш, М.Батіг та ін. – Київ: Видавництво «Кий», 1998. – 756 с.

2. *Бойко О.* Україна у 1985-1991 рр. Основні тенденції суспільно-політичного розвитку / О.Бойко. – Київ: ПІЕНД, 2002. – 306 с.; Литвин В. Політична арена України. Дійові особи та виконавці / В.Литвин. – Київ: Абрис, 1994. – 495 с.; Гончарук Г. Народний Рух України. Історія / Г. Гончарук. – Одеса: Астропринт, 1997. – 380 с.

3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. № 1-Р., оп. 22, спр. 1593, арк. 10-35 / Декларація про державний суверенітет Української Радянської Соціалістичної Республіки. Проект внесений Президією Верховної Ради Української РСР.

4. *Юхновський І.* Україна – незалежна держава / І. Юхновський. – Львів: Західний науковий центр АН України, 1994. – С. 7.

5. Декларація про державний суверенітет Української Радянської Соціалістичної Республіки. Проект Президії Верховної Ради Української РСР // У кн.: Декларація... Історія прийняття, документи, свідчення. – С. 170-175.

6. Виступ народного депутата УРСР С. Хмари // Перша сесія Верховної Ради УРСР. Бюлетень № 53. – 1990. – С. 28; Виступ народного депутата УРСР М. Поровського // Перша сесія Верховної Ради УРСР. – Бюлетень № 57. – 1990. – С. 29.

7. Виступ народного депутата УРСР А. Ткачука // Перша сесія Верховної Ради УРСР. – Бюлетень № 55. – 1990. – С. 4.

8. Виступ народного депутата УРСР І. Юхновського // Перша сесія Верховної Ради УРСР. – Бюлетень № 54. – 1990. – С. 19.

9. Виступ народного депутата УРСР С. Головатого // Перша сесія Верховної Ради УРСР. – Бюлетень № 53. – 1990. – С. 21.

10. Див.: Ухвала про державну незалежність Української Радянської Соціалістичної Республіки / Проект внесений народним депутатом УРСР Ю. Гнаткевичем // У кн.: Декларація... Історія прийняття, документи, свідчення. – С. 178-179; Декларація про суверенітет УРСР і Маніфест про незалежність (суверенітет) / Проект внесений народним депутатом УРСР С. Хмарою // У кн.: Декларація... Історія прийняття, документи, свідчення. – С. 186-187; Декларація про державний суверенітет Української РСР / Проект внесений народними депутатами УРСР С. Семенцем і Т. Яхєєвою // У кн.: Декларація... Історія прийняття, документи, свідчення. – С. 188-191; Декларація про суверенітет України / Проект внесений народним депутатом УРСР І. Валенею // У кн.: Декларація... Історія прийняття, документи, свідчення. – С. 176-177.

11. *Юхновський І.* Україна – незалежна держава. Західний науковий центр АН України. – Львів. – 1994. – С. 7.

12. *Семенко А.* УГС/УРП в боротьбі за незалежність України (1988-1991) / А. Семенко. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.htm?id=1034>.

13. Декларація про державний суверенітет України / Проект внесений депутатською групою «Незалежність» // У кн.: Декларація... Історія прийняття, документи, свідчення. – С. 200-201.

14. *Поровський М.* Тільки РУХом життя і обіймеш... Повість-спогад. – Рівне: 2009. – С. 213.

15. Виступ народного депутата УРСР С. Гуценка // Перша сесія Верховної Ради УРСР. Бюлетень № 53. – 1990. – С. 25.

16. *Пилипчук В.* Шостий розділ Декларації // У кн.: Декларація... Історія прийняття, документи, свідчення. – С. 59.

17. ЦДАВО України, ф. № 1-Р., оп. 22, спр. 1587, арк. 83 / Протоколи засідань Комісії з питань державного суверенітету.

18. Див.: Декларація про державний суверенітет Української Радянської Соціалістичної Республіки. Внесений депутатською групою «За радянську суверенну Україну» // У кн.: Декларація... Історія прийняття, документи, свідчення. – С. 424-434.

19. Виступ народного депутата УРСР М. Поровського // Перша сесія Верховної Ради УРСР. – Бюлетень № 57. – 1990. – С. 30.

20. Перша сесія Верховної Ради УРСР. – Бюлетень № 58. – 1990. – С. 27-28.

21. Див.: Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870-1990 роки. / Г. Куромія. – Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 471-72.

22. ЦДАВО України, ф. 1-Р, спр. 4547, оп. 16, арк. 53 / Стенограма засідання Президії Верховної Ради Української РСР від 9 липня 1990 р.

23. *Заєць І.* Прийняття Декларації стало переломним моментом / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.jeynews.com.us/articles/015/374

24. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 32, спр. 2905, арк. 165 / Про прес-конференцію ДемПУ, ПДВУ, СДПУ 16 травня 1991 р. Інформація ЦК КПУ від 17 травня 1991 р.

25. Див.: Декларація про державний суверенітет України: Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Офіційне видання. – Київ: Політвидав України, 1990. – С. 8.

26. Виступ народного депутата УРСР О. Мороза // Перша сесія Верховної Ради УРСР. Бюлетень № 58. – 1990. – С. 55.

27. *Козловський Б.* Над нами, як дамоклів меч, висів новий Союзний договір... // Високий замок. – 16 липня 2008. – С. 2.

28. *Лук'яненко Л.* Українська Армія: як її створити? // Київ. – 1991. – № 9. – С. 110.

29. *Лук'яненко Л.* До історії Декларації про державний суверенітет // У кн.: Декларація... Історія прийняття, документи, свідчення. – С. 778.

30. *Карпенко В.* Головне – доля України // Україна. – № 43. – жовтень 1990. – С. 3.

31. *Драч І.* Про незалежність, якої ще немає // Літературна Україна. – 30 серпня 1990. – С. 6.

Надійшла до редколегії 03.03.2014 р.

Рецензент: *Л.Ю. Питльована*, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри світової історії нового і новітнього часу, Український католицький університет, м. Львів.

Пидкова И.З.

СУВЕРЕНИЗАЦИЯ УКРАИНСКОЙ ССР: УЧАСТИЕ ПАРЛАМЕНТСКОЙ ОППОЗИЦИИ В СОЗДАНИИ И ПРИНЯТИИ ДЕКЛАРАЦИИ О ГОСУДАРСТВЕННОМ СУВЕРЕНИТЕТЕ УКРАИНЫ

В работе исследуется процесс создания и принятия Декларации о государственном суверенитете Украины – политико-правового документа, который заложил основы государственности Украинской ССР, и роль демократического депутатского корпуса в законодательном закреплении перспективы становления Украины как суверенного демократического государства.

Ключевые слова: Верховный Совет Украины, Декларация о государственном суверенитете Украины, Народная Рада, парламентское большинство, демократическая оппозиция, республиканский суверенитет.

Pidkova I.

SOVEREIGNTY OF UKRAINIAN SSR: PARTICIPATION OF PARLIAMENTARY OPPOSITION IN THE CREATION AND ADOPTION OF THE DECLARATION OF STATE SOVEREIGNTY OF UKRAINE

The article examines the creation and adoption of the Declaration of State Sovereignty of Ukraine - political and legal document that laid the foundation for state building in the Ukrainian SSR and the role of democratic deputies in the legislative consolidation prospects of Ukraine as a sovereign democratic state.

Key words: Verkhovna Rada of Ukraine, the Declaration of State Sovereignty of Ukraine, People's Council, the parliamentary majority, the democratic opposition Republican sovereignty.